

Menderik mendeko eratorria

Euskarazko abesti zirrargarri batek europar mito zahar baten aztarna dakarkigu. *Judu herratuaren* edo *Jüdiferraren kanta* plazaratu eta musikaz apaindu zuten Euritan Blai taldekoek, koplak zubereraz ahoskatzen zituztela. Egia erran, judu herratuaren istorioa Erdi Aroan errotzen da: munduan barna dabilenak, herioa galdua duenez, ezin du bitzta galdu.

Itxaro Borda

IRUDIA: AINARA AZPIAZU "AXPI"

Gizakia, hondarrean, lurraren biribilean eratorrian higatzen doa, baztertua, ehi-zatua, zirikatua. Destino garratzaren hoberduna dela eranstean dute hizkuntza ezberdinetan garatzen diren ipuinek:

*Ote da mundu honetan deus ere gai denik
Judu herratuari konpara daitekeenik?
Nik ez dut uste baden nehon miserablerik
Haren zorteari hurbil daitekeenik...*

Zubererazko bertsioan jüdiferra deitzen zaio alderraiari, poetak gehitzen duela: *bera dela kausa düzü hola tormentatürrik*. Hogeita zortzi koplak zenbaitzen dira abestia paperean lapurteraz etzaten delarik, baina askoz gutxiago dira kantatuak.

Pertsonaia zardaia eta zarpaila gurutzatzen zutenak harritzen ziren bereziki bizarra zein luzea zuen ikustean. Langile arruntaren moldean bezitua zen, oskigileen taulierrarekin, zubereraz zehazten denez. Konkorra zen bizkarrere eta mila zortzi ehun urte konplitu berriak zituela agertzen ziren ostatura gonbidatzen zuten burgesei:

*Hemezortzi ehun urte baitut pasatiak
Hetaz izan zizte, oi, segurtatiak...*

Zutik, basoa altxatuz, xehetasun biografiko gehiago bihikatzen zituen La-

purdiko edo Zuberoakoa taberna tepue-tan, euskalki ezberdinetan:

*Israelgo herrian izan niz deitua,
Jerusaleme famos hirian sortua,
Satisfa bedi beraz zien izpiritua.
Jauna ni nuzie bai judu herratua.*

Literaturak dakar judu herratuaren inguruko mitologiaren lekukotasuna. 1228an Paris izeneko apez beneditarrak kontatzen du Kartafilius juduaren bisita San Albans monasteriora. Legenda hedatu zen Europan, XVI. mendetik hara, eta idazleek –batez ere alemanez 1602tik hara...- eratorrian zihoana Ahaswerus bataiatu zuten. Eratorriarena, madarikatze baten gisa ulertuko zen, Jesusen gurutzefikatzean parte hartu izana leporatzen zitzaielako judutarrei. Kristauek ez zieten barkatuko eta badakigu nola eta non bukatuko ziren anate-ma, irain eta laido uhin zitalak.

*Neure gaizki handia, erranen dut egia,
Gaizki tratatu nuen nik Jesus maitia;
Izan behar-bidian urrikalmendian
Zerbitxatu izan nuen krudelitatia...*

Bertsoetan bekatua izendatzen da: Jesussek, Golgotako kalbariorako xendran judutar zapatagile bati galdegin zion gurutzea pausatu ahal zuenez bere ate

ondoan. Ahaswerusek, buruaz, ezezkoa eman zion, Pontzio Pilatos erromatarren zakurrekin batera zaunka egiten zuela:

*Habil hortik aitzina, habil kriminela!
Berehala jaso zuen gartzigua Jesusen ez-painetatik:
Jesussek erran zerautan ordian berian
Mila urtez bederen, ibiliko hiz mundian...*

Kantaren entzule interesatu antzera zegozkien burgesek Jesusi eman zioten arrazoia:

*Dudarik gabe duzu ontsa merezitu,
Jaunak zituenean zu hola punitu...*

Ez dezagula ahantzi XVII. mendetik hara, protestanteen eta sorgin auzien garaia ahitu zenean, bortizki dakigunez, gure herrietan kristautasunik garratzena hedatu zela, puntu batez jansenismoz are zakarrago apaintzeraino. *Jüdiferraren baladak* erakusten du euskarara itzuli zen denboretan euskalduna jadanik sakonki fededuna zela.

Auzo berezi edo *aljamia* hertsietan kokatzen ziren judutarrak Euskal Herrian eta veneziar jatorrizko *ghetto* izena eman zitzaien guneeetan setiatuak Europan zehar. 1492an Errege Katolikoek Espainiatik eta Portugaldik hai-

zatu zituztenean Nafarroako lurretan aterpetzea lortu zuten petxa zerga ordaintzearen trukean: Tuteran, Lizarran, Iruñean, Iparraldeko Bastidan, Bidaxunen eta Baionan. Hemen ere sustraitu zen *Judu herratuaren kanta* aipatzen duen diaspora.

Baionara txokolata apailatzeko metodoak ekarri zituzten. Baldintza gogorretan bizi ziren: gau oroz, Santizpirituko egurrezko zubia trabeskatu behar zuten Maubec aldera, hiri burgesean geratzea debekatzen zitzaielako. Oraindik ere ikusten dira judutarren presentziaren hatzak Baionan: 1836an eraiki sinagoga, bainu erritualak egiteko *mikve* delakoa, hilerrri israelita Santa Gurutzeko bidean eta lurtean bil daitekeen norbaitek galduriko *kipa* zuri-urdina.

Baionako judutarren kultura eta fede jaidura portugaldarra da oinarrian. Torah zaharra kontserbatzen da bertan, han edo hemen entzuten diren sefardien ohidurazko kantez gain. Agian ladino hizkuntzaz ari ziren gehienak, hots hebrearraren eta gaztelaniaren arteko nahasketa linguistiko batean.

Euskal Herri Iparraldean bildu zen *Judu herratuaren* kopia saila: Azkuek Baxenabarreko Orabarren (Oragarre ala?) hauteman zituen lehentze, bai eta Mugerren eta Hazparnen. *Nehor* izengoitiaz ezaguna zen Jean Barbier, Dassance, *Gure Herria* Uztaritzeko aldizkariaren orrialdeetan eta Aita Donostia interesatu zitzaizkien. Honek, 1927an, Atharratzeko Bedekarratz bati jaso zion zubererazko aldaera, Euritan Blai taldekoek musikaz apaindurik eskaini zutena:

*Bai ai Isak Lakere
Düzü ene izena,
Jerusalemen sortia*

*Herri hanitx aipatia,
Jesus jaunak haitatia:
Eta ni, hanko semia,
Beti malerus nizana,
Mündian paregabia.*

Zubererazko bertsoetan Isak Lakere deitzen da eratorrian dabilena. Ez zen baitezpada Barkoxe, Maule eta Larraine artean aurkitzen, kantaren harian Austriako Viena hiria azaltzen delako, baina orduan, gaur egun bezala, jakintza herrikoiez hanturiko almanakak irakurtzen zirenez, bertsolari bat edo beste inspiratu zukeen historia triste eta malenkoniatsuak.

*Hartüren dit edatera
Bi kolpüz ziekilan.
Oi! parka nabastarria
Ikusirik borondatia
Ziek nula arrafüsa
Ezin jarten niz ziekila.
Hau da düdan doloria
Edo konfüsionia.*

Lurraren azala inguma traketsaren moduan urratzen zuen, eta menturaz duen judu herratuaren itzalak belaualdien gogo-muinak inarrosi zituen, aldi berean madarikazioa eta edozein bideetatik loturarik gabe aske ibiltzeko aukera irudikatuz, aske, pobre eta kasik biluzik.

Ez da gehiago *Judu herratuaren kanta* aditzen. Ez zerion alta antisemitismo sentimentu larririk, baina naziek zedarritu exterminazio zelaietara sei milioi judutar eramango zituen mendeetako gorroto diskurtsoen elementuak kausitzen dira, Balbesbergen 1940an ekoiztu *Süss Judua* filma hartan bezala. Ez dezagula ahantzi euskaldunok, halaber,

parte hartu genuela sarraski horretan *Eskualduna* astekariko apaizek juduen eta framazonen kontra idazten zituzten artikulu sutsuak gazura bailitzan irentsiz. Bigarren Mundu Gerraren ondoko urteetan oraino Jon Mirandek judutarrei harrika eginen zien eta Gabriel Arestik haien suertea gutiziatzen zuen 1963ko *Apur dezagun katea* poesian:

*Euskararen asturua
Ezta gauza segurua:
Askozaz hobekiago
Dabil munduan judua.*

Urrun gaude aitzineko gizaldietako urrikitik: judu herratua ehun urteetarik behin herrietatik pasatzen zenean jendaldeen soa kitzikatzen zuen, koplak sortzeraino edo beste hizkuntzetan zeudenak euskarara ekartzeraino. Hala ere, ildo horretatik eta Palestinako borrokaren sostenguz berriz antisionistak bilakatzear, 1970eko hamarkadan Israelgo eredu kasko zokoan zeramaten bi idazle kausitzen dira gurean: batetik Euskal Herri barnealde desertatuko garapena kibbutz moduko antolaketak akuilatu-ko zuela sinesten zuen Beñat Laxague enpresari aldudar ohia eta bestetik hebrearra ikasteraino iritsi zen Xabier Kintana, bilbotarrak Tuterako Yehuda Ha-Leviren olerkiak euskaraz paratu zituela.

Judu herratuaren edo *Jüdiferraren abestiak* erakusten du, beharrik balitz, euskaldunok ez garela nehoiz Europako olde kulturaletatik kanpo bizi izan eta argi uzten digu zein eta nolakoa zen historian zehar judutar munduarekiko gure harremana.

*Joan behar niz aitzina, oi hau doloria!
Bestela enetzat tormenta haundia... ■*

UNAI ITURRIAGA eta IGOR ELORTZArekin idatzia
ZUZENDARIA: XIMUN FUCHS
AKTOREAK: ANDER LIPUS PATRICIA URRUTIA MANEX FUCHS
ZOILA BERASTEGI URKO R. PESCADOR PAKO REVUELTAS ERIKA OLAIZOLA
Artedrama | Le Petit Théâtre de Pain | Dejabu Panpin Laborategia
www.franco.eus

URRIA
31 LUHUSO

AZAROA
2 GASTEIZ
4 AZPEITIA
9 DONOSTIA
10 DONOSTIA
11 DONOSTIA
12 DONOSTIA
13 DONOSTIA
17 BILBO
18 LEIOA
19 DONIBANE GARAZI
26 LARRESORO

ABENDUA
1 IRUÑEA
3 SENPERE
4 HONDARRIBI
6 DURANGO
9 SOPELA
11 MARKINA-XEMEIN
16 ZUMAJA
17 OTXANDIO
18 ATAUN